
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ OPERATIONAL AND INVESTIGATIVE ACTIVITY

ОБ'ЄКТИ РОЗШУКОВОГО ПРАВА

І.В. Сервецький

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри оперативно-
пошукової роботи та документування
Національної академії внутрішніх справ*

Постановка проблеми. Пізнання є відображенням у свідомості людей властивостей і зв'язків, явищ і процесів об'єктивної реальності, яку визначають як об'єкт пізнання. Об'єктом пізнання в розшуковій діяльності є специфічні за характером суспільні відносини, які ґрунтуються на загальних закономірностях буття.

Онтологія – це вчення про буття, осягнення основ усього суцього, інтуїтивне пізнання, у процесі якого формується взаємодія суб'єкта, який пізнає, із об'єктом, якого вивчають. Під час взаємодії об'єкт визначають як обмежений фрагмент об'єктивної реальності (річ, явище, процес), що сприймається суб'єктом пізнання як певна відносно самостійна цілісність [1, с. 186].

Гносеологія – це вчення про процес пізнання, його джерела, можливості та засоби [1, с. 187]. За визначенням Гегеля: «об'єкт є, взагалі, єдине (ще не визначене в собі) ціле, об'єктивний світ, бог, абсолютний об'єкт; проте об'єкт також має протиріччя в собі. Розпадаючись у самому собі на невизначену багатоманітність (як об'єктивний світ), і кожна з цих одиничних є також якийсь об'єкт, певне в самому собі конкретне, повне, самостійне наявне буття». Гегель акцентує увагу на цілісності об'єкта як якісно визначеного явища, процесу, який істотно відрізняється за своєю внутрішньою природою, основними властивостями, закономірностями та містить множину елементів, кожен із яких також становить певну цілісність [2, с. 379-380].

Отже, об'єкт – ієрархічно організована структура елементів, у яких значення належить системі закономірних зв'язків і відносин між ними. Одиничні явища стають науково значущими у процесі пізнання лише як компоненти закономірних зв'язків і відносин, тобто як виразники об'єктивної сутності.

Нині об'єкт науки розглядають як цілісну систему з власною структурою, внутрішніми й зовнішніми зв'язками, що характеризується не тільки певною сталістю, а й власною динамікою розвитку.

Об'єктом юридичної науки є юридична дійсність – категорія, що охоплює всю різноманітність соціально-юридичних явищ та процесів і входить до системи наукових знань, що відображуються у свідомості людини (у формі теорій, законів, фактів, ідей тощо) [3, с. 71].

Визначення об'єкта розшукового права є однією з фундаментальних, загальних проблем цієї науки як самостійної галузі. Їх вирішення значною мірою визначає успішність наукового осмислення широкого комплексу зазначених теоретико-прикладних проблем.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Першою працею, в якій проблематику об'єкта теорії оперативно-розшукової діяльності винесено в назву, є стаття В. Фомічева «До питання про об'єкт і предмет теорії оперативно-розшукової діяльності». Автор, не погоджуючись із попередніми визначеннями об'єкта теорії оперативно-розшукової діяльності, вважає, що «...єдиний правильний шлях відокремлення об'єкта від предмета теорії на основі відомих вимог марксистської методології, що передбачає обов'язкове виявлення їх природи (генези), місця в цілісній системі суспільних відносин і суспільних функцій». Керуючись наведеною дефініцією, В. Фомічев вважає, що об'єкт теоретичного пізнання може бути абстрактним, відображаючи реальні явища. Визначивши «нульовий об'єкт дослідження, він доходить висновку, що об'єктом теорії оперативно-розшукової діяльності є розвідувальна діяльність у широкому значенні [4, с. 173].

Якщо керуватися філософськими положеннями про об'єкт науки розшукового права, то загальним об'єктом наук кримінально-правового циклу, безумовно, є злочинність. Розвідувальну інформацію можна вважати специфічною цілісністю, тобто предметом дослідження конкретної науки – теорії оперативно-розшукової діяльності. Підтвердженням того, що В. Фомічев не повністю відокремив поняття об'єкта від предмета, є його подальші роздуми: «У використанні оперативно-розшукової діяльності як предмета теорії різко окреслюються праці об'єкта безпосереднього впливу (злочинна діяльність окремих осіб, груп або, як ще можна сказати, підготовка до вчинення злочинів)», де він таки визнав, що об'єктом є злочинність у діяльному її аспекті.

Це визначення відрізнялося від попередніх тим, що в ньому разом зі злочинним елементом об'єкта оперативно-розшукової діяльності визначено діяльність оперативно-розшукових підрозділів. Це досить суттєве доповнення, яке згодом відіграє важливу роль у формуванні об'єкта теорії оперативно-розшукової діяльності.

На думку В. Демет'єва, необхідно виокремити об'єкт, на котрий спрямована оперативно-розшукова діяльність, зокрема, кримінально активних осіб і тих, хто володіє чи може володіти інформацією, яка має значення для викриття перших. Саме з метою пізнання, впливу на цей об'єкт і застосовують увесь арсенал специфічних засобів [5, с. 248].

Дослідник М. Погорецький визначає такі структурні елементи змісту оперативно-розшукової діяльності: об'єкт, мета, завдання, дії, які в сукупності формують оперативно-розшукові заходи, що утворюють цілісну систему [6, с. 93-102]. Кожен із структурних елементів оперативно-розшукової діяльності може бути самостійним об'єктом наукового дослідження.

Мета дослідження полягає у визначенні об'єкта розшукового права як самостійної галузі юридичної науки.

Основні результати дослідження. У загальнофілософському розумінні [7, с. 710] об'єктом оперативно-розшукової діяльності, на погляд М. Погорецького, є те, на що спрямована предметно-практична й пізнавальна діяльність її суб'єктів [6, с. 93-102]. Загалом, можна погодитися із запропонованим підходом до визна-

чення сутності об'єкта оперативно-розшукової діяльності, проте слід вказати на його недостатню повноту.

По-перше, коло осіб, характер і результати діяльності яких становлять оперативний інтерес, визначено не конкретно. Пряме тлумачення, що використовується у визначенні «люди, які мають стосунок до протиправних фактів», дозволяє включити до кола осіб, які не причетні до протиправних фактів і становлять оперативний інтерес (а це передбачає проведення щодо них оперативно-розшукових заходів тощо), так і мимовільних очевидців події. Подібне розуміння об'єкта оперативно-розшукової діяльності може призвести до необґрунтованого його розширення і, цілком імовірно, порушення закону стосовно суспільних інтересів.

По-друге, невдалим, на наш погляд, є перелік спеціальних властивостей об'єкта оперативно-розшукової діяльності. У визначенні об'єкта оперативно-розшукової діяльності неможливо вказати всі властивості того, що пізнають під час здійснення такої діяльності. У цьому разі автори суперечать власному твердженню, що «пізнання в оперативно-розшуковій діяльності характеризується практичною необмеженістю інформаційного поля пізнання об'єкта».

Філіпенко В. та Фролов В. слушно стверджують, що особливістю пізнання об'єкта є його складна соціальна природа, яка відображає багатоманітність зовнішніх і внутрішніх причин та умов. З'ясовуючи об'єкт оперативно-розшукової діяльності, спостерігаємо кількісну та якісну зміну пізнання суб'єкта й об'єкта. Звісно, це положення не оригінальне: воно аксіоматичне з часу виникнення розшукової науки, його враховували дослідники незалежно від своїх поглядів на об'єкт теорії оперативно-розшукової діяльності.

На нашу думку, варта уваги робота С. Овчинського, в якій автор розмірковує про природу і сутність предмета оперативно-розшукової діяльності [8, с. 85]. Незважаючи на те, що праця, загалом, присвячена проблемі предмета, у ній є цікаві думки й щодо об'єкта оперативно-розшукової науки.

Погоджуючись з тезою про те, що злочинність є об'єктом оперативно-розшукової діяльності, С. Овчинський водночас доходить висновку щодо необхідності виокремлення зі злочинності об'єкта пізнання, більше характерного для оперативно-розшукової діяльності. За його версією, таким об'єктом є кримінальна активність. Це поняття ширше, ніж злочинна діяльність, оскільки кримінальна активність може виявлятися в солідарності з порушниками закону, їх підтримці (без участі у протиправних діях), тяжінні до їх середовища, моральній готовності до участі в учиненні злочинів, установленні стійкого зв'язку з антисуспільними елементами тощо.

У правовій літературі існує думка про об'єкт діяльності як на його результат [9, с. 45]. На дискусійний характер такої позиції справедливо вказував Г. Петров [10, с. 78]. Також В. Карташов зазначив, що: по-перше, за такого підходу ототожнюють два самостійні елементи юридичної діяльності; по-друге, об'єкт, на відміну від результату, існує, як правило, до початку діяльності, передує їй; по-третє, досягнувши відповідного результату, об'єкт діяльності може й не піддаватися змінам [11, с. 60].

Окрім розглянутих визначень об'єкта теорії оперативно-розшукової діяльності, в юридичній літературі висловлено ще один цікавий погляд на структуру

об'єкта оперативно-розшукової науки. На думку І. Климова, найприйнятнішим є традиційне визначення структури об'єкта пізнання теорії оперативно-розшукової діяльності, елементами якого є такі явища та процеси об'єктивної реальності, як злочинність як соціальне явище, а також оперативно-розшукова діяльність як суспільна наука. Дослідник до цих елементів додав ще один – правове регулювання оперативно-розшукової діяльності, пояснюючи це тим, що, «як і будь-яка правоохоронна діяльність, вона повинна здійснюватися у суворій відповідності із законом» [12, с. 17].

Проаналізувавши підходи до трактування об'єкта теорії оперативно-розшукової діяльності, можна умовно об'єднати їх у кілька груп.

Так, перша група авторів (Д. Гребельський, В. Самойлов, А. Маркушин) відстоює позицію, що об'єктом теорії оперативно-розшукової діяльності є злочинність та оперативно-розшукова практика. До цієї групи науковців можна віднести також П. Олійника, А. Птицина, А. Алексєєва та Г. Синилова, незважаючи на те, що вони виокремлюють лише перший із згаданих об'єктів теорії оперативно-розшукової діяльності. Умовно сюди можна зарахувати В. Філіпенка, В. Фролова і С. Овчинського. Їх ідеї розвинув І. Климов, додавши третій елемент – правове регулювання оперативно-розшукової діяльності.

Друга група вчених (В. Фомічев) об'єктом пізнання теорії оперативно-розшукової діяльності вважає розвідувальну інформацію, а до предмета теорії оперативно-розшукової діяльності відносить практичну діяльність оперативних підрозділів.

Виразниками поглядів третьої групи є, зокрема, В. Дементьев і Є. Токарев, які наполягають на тому, що об'єктом оперативно-розшукової науки стають лише кримінально активні особи або групи людей із чіткими особистісними спрямуваннями.

Четверта група вчених (І. Сервецький, В. Карташов та інші) стверджує, що в теорії права розшукова діяльність є юридичною діяльністю. Вони вважають, що «об'єктом діяльності можна вважати те, на що спрямована юридична діяльність, тобто насамперед суспільні відносини» [11, с. 60]. Цей погляд поділяють й окремі фахівці в галузі оперативно-розшукової діяльності, проте характер цих відносин тлумачать по-різному. Одні науковці вважають, що це суспільні відносини (блага), захист яких здійснюють шляхом оперативно-розшукових заходів [13, с. 310]; на думку інших – це суспільні відносини, яким заподіюють шкоду [14, с. 29-30]. Отже, і об'єкт, і результат є самостійними структурними елементами оперативно-розшукового права [6, с. 93-102].

На думку М. Погорецького, до оперативно-розшукової діяльності законодавець необґрунтовано включив розвідувально-підривну діяльність спецслужб іноземних держав і організацій, що є об'єктом контррозвідувальної діяльності, а також отримання інформації, необхідної для забезпечення інтересів безпеки громадян, суспільства й держави, що входить до компетенції розвідувальних органів України [6, с. 93-102]. Вважаємо, що з прийняттям законів «Про контррозвідувальну діяльність» [15] та «Про розвідувальні органи України» [16] норми зазначених законів, які визначають самостійні об'єкти цих видів діяльності, не можуть бути включеними до об'єкта оперативно-розшукової діяльності (ст. 1) в Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» [17].

Порівняльний аналіз визначення об'єктів у чинних законах «Про оперативно-розшукову діяльність» (ст. 1), «Про контррозвідувальну діяльність» (ст. 1), «Про розвідувальні органи України» (ст. 1) виявив, що вони за своїм змістом суттєво різняться, а тому, з огляду на засади формальної логіки [18, с. 88], немає підстав вважати (як це стверджують окремі науковці), що оперативно-розшукова діяльність є родовою щодо контррозвідувальної діяльності [19, с. 5-6]. Кожен із названих видів діяльності, на думку М. Погорецького, має власний об'єкт, який підтверджує їх самостійність [6, с. 93-102]. М. Леонтьєв з цього приводу слушно зазначав, що окремі види діяльності можна розрізнити за такими ознаками: за формою, за способами здійснення тощо. Однаково вони різняться насамперед предметом (об'єктом). Саме предмет (об'єкт) діяльності, як справедливо наголошує автор, надає будь-якій діяльності відповідної спрямованості [20, с. 102].

При дослідженні об'єкта оперативно-розшукової діяльності привертає увагу його подібність до об'єкта кримінального процесу. Спільним для них є протиправні діяння окремих осіб і груп, відповідальність за які передбачено Кримінальним кодексом України. Проте об'єкти цих окремих видів діяльності цілком не збігаються, що підтверджує їх самостійність [6, с. 93-102].

Зауважимо, що виведене М. Погорецьким зі ст. 1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» визначення об'єкта (протиправні діяння, відповідальність за які передбачено Кримінальним кодексом України, тобто злочин) є занадто загальним і потребує уточнення кожного суб'єкта спеціальної діяльності, що може бути сформульовано у проекті Закону України «Про основні засади спеціальної діяльності». Цей погляд вперше було висловлено у 2006 р. [21, с. 49].

На думку М. Погорецького, визначення суспільних відносин об'єктом оперативно-розшукової діяльності є цілком доречним. Однак їх характер (об'єкт спрямування оперативно-розшукової діяльності) потребує уточнення. Слід урахувувати, що об'єктом злочину є не будь-які суспільні відносини, а лише ті, які охороняє закон. Учинення особою діяння, за яке передбачено кримінальну відповідальність, призводить до того, що ця особа стає учасником кримінальних відносин. Оперативно-розшукова діяльність, як, до речі, і кримінальний процес, спрямована саме на виявлення відносин, виникнення яких зумовлене скоєнням діянь, за які передбачено кримінальну відповідальність. Однак оперативно-розшукова діяльність, як і кримінальний процес, може встановлювати не лише наявність протиправних відносин, а й їх відсутність. Наприклад, під час проведення оперативно-розшукових заходів можна отримати інформацію про те, що підозрювана особа не причетна до вчиненого злочину [6, с. 93-102].

Отже, об'єктом розшукового права є: суспільні відносини, які виникають унаслідок протиправних діянь (злочину) окремих осіб і груп, відповідальність за які передбачено Кримінальним кодексом України; конкретне одиничне відношення – те, на що спрямована певна оперативна операція, оперативний захід чи дія працівника відповідного підрозділу.

Дані об'єкти є первинними й безпосередніми. Внаслідок операції, оперативно-розшукового заходу чи окремої дії оперативник вступає у певні правовідносини з іншими суб'єктами для заволодіння конкретним предметом (який може, наприклад, стати речовим доказом у кримінальній справі) чи отримання певної оперативної інформації, створення очікуваного стану або певного процесу –

отже, і предмет, й інформація, і певний стан чи процес також є об'єктами розшукового права, оскільки саме на них, як на очікуване благо, спрямована конкретна дія працівника оперативного підрозділу.

Висновок. Таким чином, об'єктом розшукового права є кримінально-правові відносини (фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб і груп, відповідальність за які передбачено Кримінальним кодексом України), та безпосередній об'єкт – те, на що спрямовано конкретний оперативно-розшуковий захід. Крім того, ці заходи є самостійними, незважаючи на їх допоміжний характер.

Доходимо висновку, що об'єктом пізнання в теорії розшукового права є не лише злочин, на розкриття якого спрямовані основні зусилля працівників оперативних підрозділів, а й те, що перебуває за межами складів злочинів, не містить елементів конкретної протиправної діяльності, але становить інформаційну передумову для інтуїтивного, наукового прогнозу щодо можливих дій особи, стосовно якої необхідно провести комплекс оперативно-розшукових заходів та операцій з метою запобігання й розкриття злочинів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. Т.В. Бусел]. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. – 1440 с.
2. Гегель Г.В.Ф. Энциклопедия философских наук / Гегель Г.В.Ф. – М., 1975. – Т. 5. – С. 564.
3. Рузавин Г.И. Научная теория : Логико-методологический анализ / Рузавин Г.И. – М., 1978. – 132 с.
4. Фомічев В.П. До питання про об'єкт і предмет теорії ОРД / Фомічев В.П. – М. : 1978. – 235 с.
5. Дементьєва В.П. Про системний аналіз ОРД / Дементьєва В.П. – М. : ИНФРА-М, 1986. – 345 с.
6. Погорецький М.А. Об'єкт оперативно-розшукової діяльності / М.А. Погорецький // Методологічні проблеми теорії та практики оперативно-розшукової діяльності в сучасних умовах : Вісник Луганської академії МВС ім. 10-річчя незалежності України. Спец. вип. № 3. Ч. 1. – Луганськ : РВВ ЛАВС, 2004. – С. 93-102.
7. Новейший философский словарь / [сост. и глав. науч. ред. А.А. Грицанов]. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – Минск, 2001. – 1001 с.
8. Овчинский С.С. Сущность, предмет ОРД и ее назначение (фондовая лекция) / Овчинский С.С.- М. : МВШМ МВД СССР, 1986. – 313 с.
9. Шагиева Р.В. Процессуально-правовые нормы и их реализация в социалистическом обществе / Шагиева Р.В. – Казань, 1986. – 87 с.
10. Петров Г.И. Сущность советского административного права / Петров Г.И. – Ленинград, 1959. – 132 с.
11. Карташов В.Н. Юридическая деятельность: понятие, структура, ценность / Карташов В.Н. / Под ред. Н.И. Матузова. – Саратов, 1989. – 158 с.
12. Климов И.А. Предмет теории ОРД : лекция / Климов И.А. – М., 1993. – 38 с.
13. Шумилов А.Ю. Состав оперативно-розыскного мероприятия и основы его юридического анализа / А.Ю. Шумилов // Оперативно-розыскная деятельность : учебник / Под ред. К.К. Горяинова, С.С. Овчинского, А.Ю. Шумилова. – М., 2001. – 410 с.
14. Захарцев С.И. Оперативно-розыскные мероприятия. Общие положения / Захарцев С.И. – СПб., 2004. – 78 с.
15. Про контррозвідувальну діяльність : Закон України від 26 груд. 2002 р.
16. Про розвідувальні органи України : Закон України від 22 берез. 2001 р.

17. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р.
18. Кондаков Н.И. Логический словарь-справочник / Кондаков Н.И. ; отв. ред. Д.П. Горский. – М., 1975. – 519 с.
19. Яценко В.А. До питання про теоретико-методологічні основи контррозвідвальної діяльності / В.А. Яценко, А.М. Щуровський // Науковий вісник Академії СБ України. – 1996. – № 2. – С. 5-6.
20. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / Леонтьев А.Н. – М., 1975. – 230 с.
21. Сервецький І.В. Науково-практичний коментар Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» / І.В. Сервецький, В.А. Дашко. – [3-тє вид., доп.] (станом на 1 черв. 2006 р.). – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2006. – 400 с.

Сервецький І.В. Об'єкти розшукового права

Стаття присвячена актуальній темі – дослідженню об'єкта розшукового права. Розглянуто теоретичні питання об'єкта розшукового права, його сутність і зміст. Запропоновано авторське визначення об'єкта розшукового права як самостійної галузі юридичної науки.

Ключові слова: розшукове право, об'єкт розшукового права, самостійна галузь науки.

Сервецький И.В. Объекты розыскного права

Статья посвящена исследованию объекта розыскного права. Рассмотрены теоретические вопросы объекта розыскного права, его сущность и содержание. Предложено авторское определение объекта розыскного права как самостоятельной отрасли юридической науки.

Ключевые слова: розыскное право, объект розыскного права, самостоятельная отрасль науки.

Servetskyi V. Objects of investigation law

The article is devoted to the analysis of the investigation law object. The theoretical issues related to the investigation law object, its nature and content are considered in the article. The author offers a definition of the investigation law object as an independent branch of juridical science.

Key words: investigation law, object of the investigation law, an independent branch of juridical science.

Стаття надійшла до редакції 06.07.2011.